

BỔ SUNG LOÀI *Vincetoxicum carnosum* (R. Br.) Benth. (Asclepiadaceae R. Br.) CHO HỆ THỰC VẬT VIỆT NAM

Trần Thế Bách¹, Bùi Thu Hà², Hà Minh Tâm^{3,*}

Tóm tắt: Họ Thiên lý (Asclepiadaceae R. Br.) gồm khoảng 250 chi và hơn 2000 loài, phân bố rộng ở vùng nhiệt đới và cận nhiệt đới. Ở Việt Nam, 49 chi và 144 loài của họ Thiên lý (Asclepiadaceae) được ghi nhận (Trần Thế Bách, 2017). Dựa trên các tài liệu chính đề cập đến họ Thiên lý (Asclepiadaceae) như Trần Thế Bách (2017), Nguyễn Tiến Bản (2003), Phạm Hoàng Hộ (2000), Liede-Schumann S. & Meve U. (2018), khóa định loại các chi của tông Asclepiadeae được xây dựng. Chi *Vincetoxicum* phân biệt với các chi khác thuộc tông *Asclepiadeae* bởi: tràng phụ đơn; vảy tràng phụ rời nhau, không có phần phụ dạng sừng, ở đáy không có cựa và quả không có gai. Loài bổ sung cho hệ thực vật Việt Nam của chi *Vincetoxicum* là *Vincetoxicum carnosum* (R. Br.) Benth.. Mẫu của loài này được thu ở tỉnh Bà Rịa-Vũng Tàu và lưu lại phòng tiêu bản thực vật của Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật (HN).

Từ khóa: *Vincetoxicum carnosum*, giá sát khuyến, phòng tiêu bản Viện ST&TNSV, Bà Rịa-Vũng Tàu, Việt Nam.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Họ Thiên lý (Asclepiadaceae R. Br.) gồm khoảng 250 chi và hơn 2000 loài phân bố rộng ở vùng nhiệt đới và cận nhiệt đới. Ở Việt Nam, 49 chi và 144 loài của họ Thiên lý (Asclepiadaceae) được ghi nhận (Trần Thế Bách, 2017). Trong quá trình nghiên cứu mẫu tại Phòng tiêu bản thực vật thuộc Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật, chúng tôi phát hiện các mẫu thu tại tỉnh Bà Rịa-Vũng Tàu mang số hiệu 445, 22/6/1989 và Trần Thế Bách và nnk., VK 1945, 18/2/2008 (HN) có đặc điểm hình thái là khối phần treo và đỉnh bầu thót hẹp lại, do đó chúng thuộc tông Bông tai (*Asclepiadeae*) trong họ Thiên lý (Asclepiadaceae); nhưng khác với các loài đã công bố ở Việt Nam trước đó. Vì vậy, chúng tôi tiến hành nghiên cứu để xác định tên khoa học của các mẫu này.

2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Nghiên cứu các mẫu tiêu bản của loài *Vincetoxicum carnosum* (R.Br.) Benth. ở phòng tiêu bản Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật (HN). Phương pháp so sánh hình thái theo Nguyễn Nghĩa Thìn (2007). Đây là phương pháp thích hợp và đảm bảo độ chính xác đối với họ Thiên lý có một số đặc điểm hình thái đặc trưng cho họ như có tràng phụ và pollinarium (cơ quan truyền phấn và tập hợp hạt phấn).

¹Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật, Viện Hàn lâm Khoa học và Công nghệ Việt Nam

²Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

³Trường Đại học Sư phạm Hà Nội 2

*Email: haminhtam.sp2@moet.edu.vn

3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU VÀ THẢO LUẬN

3.1. Khóa định loại các chi của tông Bông tai (*Asclepiadeae*) ở Việt Nam

- 1A. Tràng phụ kép.
  - 2A. Lá tiêu giảm.....*Sarcostemma*
  - 2B. Lá phát triển..... *Oxystelma*
- 1B. Tràng phụ đơn.
  - 3A. Vây tràng phụ dính nhau.
    - 4A. Đường kính hoa lớn hơn 15 mm .....*Raphistemma*
    - 4B. Đường kính hoa nhỏ hơn 12 mm.
      - 5A. Tràng phụ hình chén ..... *Cynanchum*
      - 5B. Tràng phụ không hình chén .....*Pentatropis*
  - 3B. Vây tràng phụ rời nhau.
    - 6A Vây tràng phụ có phần phụ dạng sừng ..... *Asclepias*
    - 6B. Vây tràng phụ không có phần phụ dạng sừng
      - 7A. Vây tràng phụ ở đáy không có cựa.
        - 8A. Quả không có gai ..... *Vincetoxicum*
        - 8B. Quả có gai .....*Gomphocarpus*
      - 7B. Vây tràng phụ ở đáy có cựa ..... *Calotropis*

3.2. Đặc điểm nhận biết chi *Vincetoxicum* Wolf – Giả sát khuyến

Wolf, 1776. Gen. Pl. 130.

Typus: Vincetoxicum hirundinaria Medik.

Cây thân thảo, mọc đứng hay leo, có nhựa mủ. Lá đơn, mọc đối. Cụm hoa dạng xim. Hoa lưỡng tính, đều, mẫu 5. Đài hợp, gốc thùy đài có tuyến. Tràng hợp. Tràng phụ đơn; vây tràng phụ rời nhau, ở đáy không có cựa và không có phần phụ dạng sừng. Nhị 5, mỗi nhị có 1 Pollinarium (cơ quan truyền phấn và 2 khối phấn) gồm 1 gót dính, 2 chuôi mang 2 khối phấn, khối phấn treo. Bộ nhụy gồm 2 lá noãn rời tạo thành bầu thượng; đỉnh bầu thót hẹp lại; mỗi ô của bầu có nhiều noãn. Quả gồm 2 đại, không có gai, chứa nhiều hạt. Hạt có mào lông.

Bàn luận: Chi *Vincetoxicum* phân biệt với các chi khác thuộc tông *Asclepiadeae* bởi: tràng phụ đơn; vây tràng phụ rời nhau, không có phần phụ dạng sừng, ở đáy không có cựa và quả không có gai. Chi *Vincetoxicum* bao gồm cả 3 chi *Vincetoxicopsis*, *Merrillanthus*, *Tylophora* có ở Việt Nam (Liede-Schumann S. & Meve U., 2018) mà theo quan điểm trước đây là 3 chi riêng biệt (Trần Thế Bách, 2017), do đó chúng tôi không xem đây là chi bổ sung cho hệ thực vật Việt Nam mà là sự cập nhật danh pháp.

3.3. Đặc điểm hình thái loài *Vincetoxicum carnosum* (R. Br.) Benth. - Giả sát khuyến

Benth. 1868. Fl. Austral. 4: 331; Sigrid L. 1999. Blumea 44: 471-495; Sigrid L. & Meve, Phytotaxa, 369(3), 129-184.

- *Oxystelma carnosum* R. Br. 1810. Prodr. 462.

- *Ischnostemma carnosum* (R. Br.) Merr. & Rolfe, 1908. Philipp. J. Sci. 3(3): 121.

- *Ischnostemma selangorica* King & Gamble, 1907. J.Asiat. Soc. Bengal, Pt. 2 Nat. Hist. 74: 532.

- *Pentatropis novoguineensis* Valetton, 1907. Bull. Dep. Agric. Ind. Neerl. 10: 49.

Cây leo; thân nhẵn, đường kính khoảng 2 mm. Phiến lá mập (mọng nước), cỡ 17-65 x 10-35 mm, hình bầu dục đến trứng ngược; gốc hình nêm, đỉnh nhọn, nhẵn; cuống lá dài 8-14 mm. Cụm hoa mang 1-5 hoa. Cuống cụm hoa dài 15-35 mm, nhẵn. Lá bắc hình mác, cỡ 1,5 x 0,8 mm, nhẵn. Cuống hoa dài 5-15 mm, nhẵn. Hoa lưỡng tính. Nụ hoa hình nón, tiền khai hoa vặn. Đài dính nhau tại gốc, nhẵn; thùy đài hình trứng, cỡ khoảng 1,3-2 x 1 mm, đỉnh nhọn; tuyến đài hình trứng. Tràng màu vàng-xanh nhạt, nhẵn, dài 5-10 mm; thùy tràng dài khoảng 4 mm. Tràng phụ đơn, vẩy tràng phụ rời, dính với cột nhị nhụy, màu trắng-xanh nhạt, dài 1,5-3 mm, hơi cao hơn cột nhị nhụy. Cột nhị nhụy cao 1-2,5 mm, đường kính 1-2,5 mm. Bao phấn có chiều cao dài hơn chiều rộng; phần phụ trung đới hình tam giác, cỡ 0,75-1 x 0,5-0,75 mm, cong. Pollinarium (cơ quan truyền phấn và 2 khối phấn): gót dính hình bầu dục - trứng, dài khoảng 250 µm; chuỗi dài khoảng 125 µm; khối phấn gắn với chuỗi, hình thuôn, dài 250-320 µm, rộng 100-125 µm. Đầu nhụy lõi. Quả đại, dài khoảng 75-90 mm, đường kính 1,5 mm, đỉnh cong, nhẵn. Hạt hình trứng, cỡ 4-7 x 3-4 mm, có cánh; mào lông dài 15-25 mm. (Hình 1).

Loc. class.: Australia: Queensland.

Lectotypus: R. Brown 2873 (BM, BM001040561).

Nơi sống: Gần bờ biển, rừng ngập mặn. Mùa hoa quả rải rác quanh năm.

Phân bố: Bà Rịa-Vũng Tàu (Côn Đảo: Vườn Quốc gia Côn Đảo; Khu Bảo tồn thiên nhiên Bình Châu-Phước Bửu). Còn có ở Úc, Thái Lan, Philippin, Ấn Độ, Niu Ghinê.

Mẫu nghiên cứu: BÀ RI-Ả-VŨNG TÀU, 445, 22/6/1989; Tran The Bach và nnk., VK 1945, 18/2/2008 (HN).

Thảo luận: Cây leo, phiến lá mập (mọng nước) là đặc điểm phân biệt loài *Vincetoxicum carnosum* (R. Br.) Benth. với các loài khác ở Việt Nam trong 3 chi *Vincetoxicopsis* (cây đứng, lá không mập), *Merrillanthus* (cây leo, lá không mập), *Tylophora* (cây leo, lá không mập) (đề cập trong Trần Thế Bách, 2017; còn theo Liede-Schumann S. & Meve U., 2018, 3 chi này là tên đồng nghĩa của *Vincetoxicum*). Do đó, chúng tôi khẳng định *Vincetoxicum carnosum* (R. Br.) Benth. là loài bổ sung cho hệ thực vật Việt Nam.

4. KẾT LUẬN

- Xây dựng được khóa định loại các chi, phân biệt chi *Vincetoxicum* với các chi khác trong tông Bông tai *Asclepiadeae* (họ Thiên lý – *Asclepiadaceae*) ở Việt Nam. Khẳng định *Vincetoxicum carnosum* (R.Br.) Benth. là loài bổ sung cho hệ thực vật Việt Nam.

- Đã mô tả đặc điểm hình thái của loài *Vincetoxicum carnosum* (R.Br.) Benth., cung cấp thông tin về loc. class., lectotypus, nơi sống, mùa hoa, phân bố, mẫu nghiên cứu, hình vẽ minh họa.

Lời cảm ơn: Nghiên cứu này được tài trợ bởi Quỹ Phát triển Khoa học và Công nghệ Quốc gia (NAFOSTED) trong đề tài mã số NAFOSTED 106.03-2017.08 và dự án «Tiềm năng sinh học của nguyên liệu sinh học ở Việt Nam» giai đoạn 12, mã số VONO01.03/20-20.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Trần Thế Bách, 2017. Thực vật chí Việt Nam, tập 15: Asclepiadaceae R. Br.. Nxb Khoa học tự nhiên và Công nghệ.
- Nguyễn Tiến Bản (chủ biên) và cs, 2003. Danh lục các loài thực vật Việt Nam, tập 2. Nxb Nông nghiệp.
- Phạm Hoàng Hộ, 2000. Cây cỏ Việt Nam, tập 2. Nxb Trẻ, Tp. Hồ Chí Minh.
- Liede S., 1999. Blumea 44: 471-495.
- Liede-Schumann S. & Meve U., 2018. *Vincetoxicum* (Apocynaceae-Asclepiadoideae) expanded to include *Tylophora* and allies. Phytotaxa, 369(3), 129-184.
- Nguyễn Nghĩa Thìn, 2007. Các phương pháp nghiên cứu thực vật. Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội, 171 tr.
- www.plantsoftheworldonline.org.
- www.theplantlist.org.
- www.tropicos.org.

***Vincetoxicum carnosum* (R. Br.) Benth. (Asclepiadaceae R. Br.), A NEW RECORD FOR FLORA OF VIETNAM**

Tran The Bach¹, Bui Thu Ha², Ha Minh Tam^{3,*}

Abstract: Family Asclepiadaceae R. Br. comprises approximately 250 genera and more than 2000 species, and is widely distributed in tropical and subtropical regions. In Vietnam, 49 genera and 144 species of Asclepiadaceae have been recognized (Tran The Bach, 2017). The key of Asclepiadeae's genera was established based on main references mentioned family Asclepiadaceae such as Tran The Bach (2017), Nguyen Tien Ban (2003), Pham Hoang Ho (2000), Liede-Schumann S. & Meve U. (2018). Genus *Vincetoxicum* King & Gamble can be differentiated from other genera of tribe *Asclepiadeae* by corona simple; corona lobes free, without horn-shaped appendage, without spur and the fruit without spines. The new record species of *Vincetoxicum* is *Vincetoxicum carnosum* (R. Br.) Benth.. Specimens of the species were collected in Ba Ria-Vung Tau province and have been kept at Herbarium of Institute of Ecology and Biological Resources (HN).

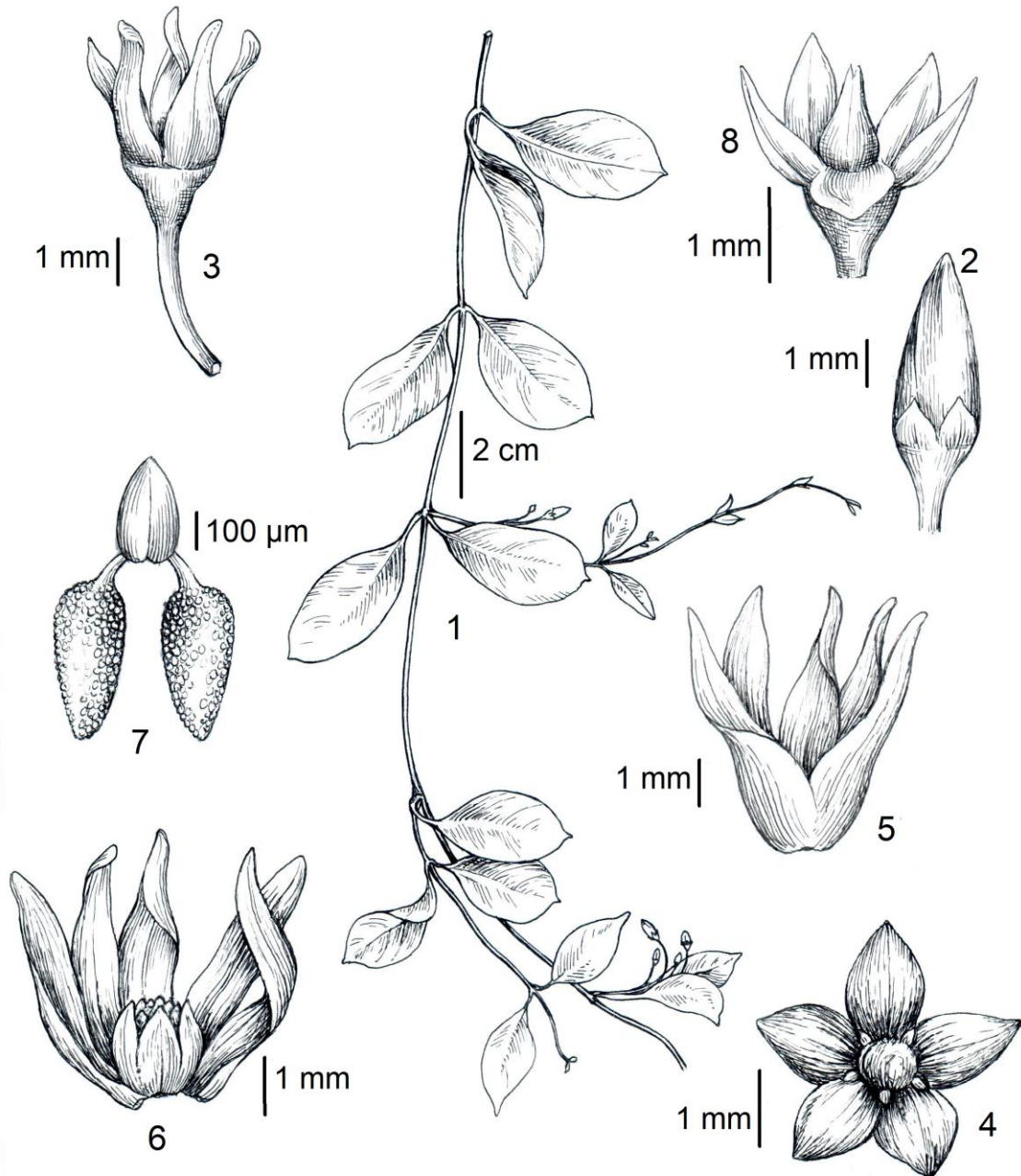
Keywords: *Vincetoxicum carnosum*, HN herbarium, Ba Ria-Vung Tau, Vietnam.

¹Institute of Ecology and Biological Resources, Vietnam Academy of Science and Technology

²Hanoi National University of Education

³Hanoi Pedagogical University 2

*Email: haminhtam.sp2@moet.edu.vn

Hình 1. *Vincetoxicum carnosum* (R.Br.) Benth. - Giả sát khuyển

1. Cành mang; 2. Nụ hoa; 3. Hoa tách đài; 4. Đài; 5. Tràng; 6. Tràng mở chỉ ra cột nhị nhụy; 7. Pollinarium (gót dính, 2 chuỗi, 2 khối phần); 8. Bầu, đài
- (Người vẽ: Lê Kim Chi)